

Hergebruik van industriële erfgoed een begrip met een meervoudige betekenis

Patrick Viaene

SIWE, kunsthistoricus, docent monumentenzorg Hogescholen Gent & Antwerpen

***In de schaduw van een potentiëel 'jong-industrieel-monument' (UCO-bureelgebouw 1958 - eens de trots van de Gentse katoennijverheid): 'restyling' van een oudere textiel fabriek (katoenspinnerij Rey, tweede helft 19de eeuw) door architect Jo Crepain. Geslaagde hedendaagse architectuur is daarom nog geen geslaagde reconversie. Maar dit laatste was hier dan ook niet aan de orde...
(foto Guido Deseijn)***

Ten geleide

“Successen in het restaureren en hergebruiken van voormalige fabrieken en pakhuizen tonen aan dat aan bijna alle eisen die de moderne economie stelt aan de functionele benutting van de ruimte ook voldaan kan worden in een herontwikkeld industrieel gebouw. Hoewel politici geobsedeerd lijken door de wens nieuwe gebouwen neer te zetten, bestaat de hoop dat enkele klassieke voorbeelden van succesvolle herbestemming van historische industriële gebouwen ons van het nut overtuigen ons industrieel erfgoed te behouden omdat het echte oplossingen biedt voor hedendaagse stedelijke problemen”

Deze woorden werden een aantal jaren terug uitgesproken door de Prins van Wales tijdens de oprichtingsceremonie van de Engelse stichting *‘Regeneration Through Heritage. Making Heritage Industrial Buildings Work’*.

Zij hebben over het Kanaal hun doel niet gemist.

Groot-Brittannië, eens de bakermat van de Eerste Industriële Revolutie, is nu opnieuw wereldvoorbeeld wat het verantwoord behoud aangaat van het bouwkundig erfgoed van onze industriële maatschappij.

In voormalige industrie centra zoals Greater Manchester, Birmingham, Liverpool, New Lanark, Saltaire... primeert een globale restauratie en reconversie visie van dit erfgoed. Manchester was trouwens de stad waar het eerste *Urban Industrial Heritage Park* het licht zag, rondom het *Museum of Industry and Technology*: een allesomvattend stedenbouwkundig en architecturaal concept.

Gent bijvoorbeeld heeft dus na een ongehoorde slopingswoede in zijn industrieel erfgoed in de voorbije decennia - denken we maar aan Lousbergs aan de Reep, La Lys op de Nieuwe Wandeling, La Liève aan de Wiedauwkaai, La Linière Gantoise en Voortman-Texas bij de Vogelenzang, La Louisiana aan het Griendeplein - véél goed te maken!

Want dit verlies ten spijt moet ons ‘Manchester van het Vasteland’ voor wat het resterend onroerend industrieel erfgoed aangaat niet onderdoen voor de Engelse voorbeelden.

Denken we maar aan het *Vynckier*-site tussen Nieuwe Vaart en Voorhaven, waar niet minder dan 6 reusachtige voormalige textiel fabrieken met verschillende typologie en bouwperiode, samen met de ooit overdrukke katoenhaven en haar in restauratie zijnde katoenloodsen, sluizen en droogdokken, én met de nabije vroegere constructie ateliers Carels-Acec, een even belangrijk *urban industrial heritage park* vormen als dit in Manchester.

Dit hele gebied zou trouwens gerust als een dusdanig stadsgezicht moeten worden beschermd.

Maar ook elders binnen de 19de eeuwse grenzen van Gent mag géén verdere kaalslag van industrieel patrimonium meer worden toegestaan.

Enkel een vakkundig behoud en dito herontwikkeling kan het tij doen keren. Vooral het kleinere patrimonium - voormalige werkplaatsen en pakhuizen - moet onze aandacht gaande houden.

Hiermee is de toon gezet: niet alleen wàt maar ook hoé kunnen we dit realiseren?

Inleiding

Midden februari 2003 werd ik door Guido Deseijn uitgenodigd om op de studiedag omtrent het hergebruik van het industrieel erfgoed, een kort referaat te houden. Ik ben onmiddellijk op deze uitnodiging ingegaan, niet alleen omdat deze studiedag samenviel met mijn vijftigste verjaardag, maar vooral omdat de problematiek die aan de orde is mij al vele jaren boeit en mijn kijk op de herwaardering van het bouwkundig erfgoed in de breedste betekenis heeft genuanceerd.

In wat volgt, geef ik u via **vijf statements**, vijf persoonlijke stellingen, een kritische en dus uiteraard subjectieve kijk op de problematiek en het thema van vandaag. Hierbij wil ik mij dus niet beperken tot de herbestemming-praktijk van industriële gebouwen in Gent. Ik denk en refereer bij wat ik ga zeggen zowel naar de lokale context als naar voorbeelden van buiten Gent en buiten Vlaanderen.

Om 'met de deur in huis te vallen' of moet ik zeggen 'met de poort in de fabriek te duikelen', een eerste stellingname:

1. Herbestemming van industriële gebouwen is zeker beter dan sloop, maar is niet steeds het synoniem van respect voor de intrinsieke kwaliteiten ervan...

Het feit dat zulke gebouwen worden herbestemd zegt weinig of niets over de al dan niet aanwezige kwaliteit waarmee bestaande gebouwen worden aangepast om hun nieuwe functie te vervullen. Het begrip herbestemming impliceert vooreerst dat er niet gesloopt wordt, dat oudbouw niet vervangen wordt door nieuwbouw.

Het impliceert verder dat er actoren, initiatiefnemers bestaan die op een gegeven ogenblik, in de hoedanigheid van projectontwikkelaars, van eigenaars, van vruchtgebruikers of huurders een

Een potentieel 'urban industrial heritage park': Gent-Voorhaven.

Niet minder dan zes typologisch belangrijke voormalige textielfabrieken omsluiten de oude katoenhaven (zie ook de luchtfoto op het titelblad, jaren 1950).

(foto's Guido Deseijn, repro MIAT)

nieuwe functie wensen te geven aan bedrijfsgebouwen die zij bezitten, verworven hebben of huren.

Dat dit de jongste decennia steeds meer gebeurt en het herbestemmen door het grote publiek langzaam als een meerwaarde wordt ervaren is verheugend.

Vanuit het standpunt van degenen die bekommerd zijn over het bouwkundig erfgoed is de meerwaarde van behoud en hergebruik boven kaalslag en nieuwbouw een evidentie.

Maar het is soms ook niet meer dan dat.

Als u eerlijk nadenkt, en in en buiten Gent rondom u kijkt kent ook u tal van historische fabrieksgebouwen die gelukkig door hun herbestemming van de sloophamer gevrijwaard zijn gebleven, maar waarbij sinds hun renovatie slechts weinig van de oorspronkelijke bouwkundige karakteristieken bewaard is gebleven. Misschien zegt u erbij: het kan wellicht niet anders!

En ten dele heeft u gelijk want oude gebouwen herbestemmen voor een hedendaagse functie houdt immers onvermijdelijke compromissen in, omdat hierbij nu eenmaal aan allerhande praktische voorwaarden voldaan moet worden.

Maar hoever mag men hierin gaan? Volgens mij gaat men vaak te ver, al te ver!

Vaak begint dit al met het voorzien van opvallende nieuwe doorbrekingen voor toegangen, het doorbreken voor buitenmuren voor het optimaliseren van de lichtinval. Ook het verwijderen van de oorspronkelijke gietijzeren of betonnen ramen gebeurt soms op een lichtzinnige manier, om maar te zwijgen over de toevoeging van dakverdiepingen, het bouwen van volumineuze erkers of al te veel aandacht trekkende *penthouse-etages*.

Eén blik vanaf de Leie te Gent op de bouwwerf van het toekomstige *Ghent River Hotel* gelegen aan het Edward Anseeleplein volstaat om mijn kritiek op deze en veel andere soortgelijke renovaties te begrijpen.

Maar vooral de oorspronkelijke eigenschappen van **interieurs** van oude fabrieken worden door allerlei aanpassingswerken vaak gedeeltelijk verzwakt, soms zelfs quasi volledig teniet gedaan.

De keuze voor ingrijpende, zichtbepalende, karaktervervreemdende, **irreversiebele** veranderingswerken komen vaak voor, maar dat het ook anders kan wordt geïllustreerd door de herbestemming van het Groot Vleeshuis naar ontwerp van het Gentse architectuurbureau Goris & Coussée.

Minder gelukkige, niet terug te draaien verminkingen worden overigens niet altijd ingegeven door de slechte smaak of het vaak ten onrechte ingeroepen cultuurbarbarisme bij de bouwheren en/of de ontwerpers.

De ongelukkige keuzen die soms gemaakt worden zijn evenzeer een gevolg van de hoge wettelijke eisen, bijvoorbeeld op het gebied van elektrische installaties en andere technische infrastructuur, de eisen op het gebied van brandveiligheid, om maar een paar elementen te noemen die maken dat soms bitter weinig overeind gelaten wordt van de soms oorspronkelijk lovenswaardige renovatieopties.

Het creëren van onoordeelkundig uitgewerkte nieuwe circulatieschema's, van nieuwe binnenverdelingen, het intern opdelen en ruimtelijk versnipperen van grote fabrieksgebouwen, in het bijzonder wanneer ze herbestemd zijn voor en/of door verschillende gebruikers, het inbrengen van gedisproportioneerde nieuwe trapconstructies en dito liften, nieuwe tussenvloeren en/of valse zolderingen, vaak met als argumentatie het drukken van de verwarmingskosten: het legt allemaal een hypotheek op het behoud van de authenticiteit van een oorspronkelijk gebouw. Dit dilemma tussen maximaal behoud enerzijds en efficiëntie en pragmatisme anderzijds ervaart men onder meer bij een bezoek aan de tot groothandel en lofts gerenoveerde spinnerij langs de Gentse Rooigemlaan.

Maar er zijn meer gevaren die bij herbestemming van industriële panden het industrieel erfgoed bedreigen!

Mijn zin lijkt een contradictie in terminis maar is het niet.

Zo is het verwijderen van waardevol roerend erfgoed, van motoren en machines schering en inslag bij de herinrichting van oude binnenruimten. Het gebeurt uiteraard dikwijls met het oog op het maximaal benutten van zoveel mogelijk vloeroppervlakte, maar toch...

Om een extreem voorbeeld te geven. Welke industrieel archeoloog, zelfs als hij van moderne en hedendaagse kunst houdt zoals ik, kan zich verzoenen met de aanpak van Tate-Modern te Londen, ontworpen door Herzog & De Meuron, waarbij alle werktuigen en machines van de vroegere elektrische centrale tot schroot en metaalconfetti gereduceerd werden?

Typerend hierbij is dat het exterieur van deze elektrische centrale en zelfs een deel van haar technische inboedel beschermd was en het beschermingsbesluit aangepast werd in functie van de renovatieplannen naar ontwerp van de architectenprijswinnaars. Raar: enerzijds werd een leegstaand

industriële mastodont na vele jaren nieuw leven ingeblazen en was het industrieel silhouet en de schaal van het gebouw doorslaggevend om er een prestigieuze nieuwe functie in te planten, anderzijds werden bij de herbestemming de turbines, het hart van het monument, brutaal geamputeerd.

De meeste architecten onder u zullen het met mij wellicht deels of helemaal oneens zijn. Maar dit bewijst dan maar hoe uiteenlopend en onoverbrugbaar standpunten omtrent scrupuleus behouden ('SB') versus een "grove borstelrenovatie" ('GBR') kunnen zijn. GBR wordt veelal doorgevoerd in naam van het cleane minimalisme en de zogenaamde 'nieuwe soberheid'.

Het is inderdaad soms in naam van de zuivere lijn, van de hedendaagse vormgeving dat merkwaardige industriegebouwen bij renovatie hun inboedel (ik zou haast zeggen hun ingewanden) en daarmee een belangrijk deel van hun herkenbaarheid en eigenheid

Is dit de prijs voor het behoud van belangrijk industrieel bouwkundig erfgoed?

Het in opbouw zijnde 'Ghent River Hotel' aan het Edward Anseeleplein (links) en de reconversie van de voormalige UCO-katoenspinnerij Rooigem tot lofts en groothandel (boven)

(foto's Gerda Verheeke & Guido Deseijn 2003)

verliezen, waarbij finaal alleen het silhouet, de buitenschaal als een fraai maar o zo weinigzeggend logo overeind blijft!

Ik ben uiteraard niet de enige die dit zegt. Zelfs bij mijn laatstejaarsstudenten interieurvormgeving aan de Hogeschool Gent en idem dito deze van de afdeling Monumenten- en Landschapszorg te Antwerpen, laat mij zeggen bij de ontwerpers en erfgoeddeskundigen van de toekomst, kwamen de kaalslagmode van kolommen, delen van vloeren, de al te nadrukkelijke toevoegingen aan exterieurs, zoals bijvoorbeeld de monumentale metalen luifels ontworpen door Alain Sarfati bij de transformatie van de textielfabriek *Motte Bossut in Roubaix tot Archives du Monde du Travail*, nochtans slechts tien jaar geleden gerealiseerd, als hopeloos stereotiep en zeer gedateerd over.

Bij een niet onaanzienlijk deel van de herbestemmingen lopen de dingen dus wel enigszins uit de hand. Het behoud van de erfgoedwaarde van fabrieksexterieurs en vooral interieurs (of ze beschermd zijn heeft in de praktijk weinig invloed!) delft vaak het onderspit tegenover (ik zeg het beleefd) betwistbare ingrepen, gevoerd omwille van zuiver of bijna zuiver pragmatische, economische en financiële factoren, discutabele vormelijke ingrepen, die de potenties en finaal de gebruiksmogelijkheden niet noodzakelijk erg vergroten.

Met dit discours wil ik alleen aangeven dat 'herbestemming' op zichzelf nog geen echte kwalitatieve garanties inhoudt en dus soms te pas en onpas als modewoord zonder veel inhoud over de lippen rolt, en dus vaak een weinigzeggende doodoener is.

2. Zinvol en degelijk hergebruiken en renoveren mag exclusief en duur zijn, is dit ook soms. Maar het hoeft niet altijd duur te zijn om kwaliteitsvol te zijn

Na het situeren van algemene sterkten en zwakten van de recente renovatiepraktijk van industriële gebouwen naar andere functies, woonruimten, kantoorruimten, culturele infrastructuur, horecabedrijven enz., wil ik een tweede stelling poneren door met klem te benadrukken dat hergebruik in de ruime betekenis van het woord altijd heeft bestaan en we als laat 20ste-eeuwers en 21ste-eeuwers niet het warm water hebben uitgevonden.

Ik poog mijn gedachtegang te structureren in wat volgt: de hergebruikstraditie in Gent en Vlaanderen, van in de late middeleeuwen tot in de twintigste eeuw, is bondig geformuleerd viervoudig:

Ten eerste is er de eeuwenoude hergebruikstraditie van niet industriële constructies zoals burgerlijke, militaire en religieuze gebouwen als bedrijfsgebouwen. Denk maar aan de geschiedenis van het Gentse Gravensteen, de woonplaats van de Graven van Vlaanderen die na de middeleeuwen dienst deed als Kasselrij van de Oudburg en na veel tijdelijke functies, in de 19de eeuw gebruikt als fabriek. Denk aan het hergebruik als fabrieken van het Gentse Prinsenhof en talrijke kloosters in Gent en overal elders in Vlaanderen...

Denk aan het gebruik en de aanpassingswerken van het Gentse wintercircus als garagebedrijf tussen 1950 en 1990, idem dito voor de Gentse vismijn. Let wel, ik sta deze lowbudget vormen van hergebruik niet te bejubelen, maar ze verzekeren alleszins een continuïteit op

De geslaagde in- en exterieur 're-styling' van het textielpakhuis aan de Vijfwindgatenstraat

(foto Guido Deseijn 2003)

Eén der oudste voorbeelden van reconversie van industrieel bouwkundig erfgoed: textielfabriek (rechts in beeld) wordt bureelgebouw UCO-katoengigant en uiteindelijk Rectoraat van de Gentse universiteit

(foto Guido Deseijn 2003)

Negentiende-eeuwse textiel-blekerij wordt pralinefabriek

(foto Guido deseijn 2003)

De oudste stoomweverij binnen Gent (Voortman, Vogelenzang, 1824) bewaard gebleven als een dienstgebouw bij een ziekenhuis-complex, kan door de restauratie in de oorspronkelijke toestand veel aan uitstraling winnen (onder).

Andere privaatiniciatieven zorgen nu al voor een herwaardering van het industrieel patrimonium langs het nabije Lievekanaal (rechts-onder)

(foto's Guido Deseijn 2003)

De reconversie van de als monument beschermde vuurvastesteenbakkerij Colpaert met ovens uit circa 1860 tot kunstenaarscentrum, is goed op weg te evolueren tot één der betere voorbeelden van duurzame herbestemming

(foto's Guido Deseijn 2003)

Nog een voorbeeld van herbestemming 'avant-la-lettre' van fabrieksgebouwen voor niet-industriële doeleinden: de oude coöperatieve Filsoetis-spinnerij aan de Brugsevaart

(foto Guido Deseijn 2003)

Gevarieerde reconversie van kleinere industriële gebouwen: een pakhuis tot lofts of een metaalbewerkingsbedrijf tot toneelzaal (Londonstraat, Blekerijstraat, Gent)

(foto's Guido Deseijn 2003)

gebied van gebruik en instandhouding en verhinderden in elk geval hun kaalslag, waarmee deze gebouwen tot voor kort of nog steeds bedreigd worden.

Ten tweede is er bij het hergebruik van bedrijfsgebouwen het vaak miskende en onderschatte verschijnsel van het voortdurende rouleersysteem door opeenvolgende ondernemers, die als erfgenamen of kopers bestaande industriële gebouwen hebben hergebruikt en aangepast aan de noden om er hun wisselende producten te vervaardigen. Het conglomeraat van 19de-eeuwse en vroeg 20ste-eeuwse textiel fabrieken langs de Nieuwe Vaart, al voor de Tweede Wereldoorlog hergebruikt door Vynckier, is maar één van de vroegste voorbeelden van deze tweede categorie. Een ander is de magistrale Izegemse art deco schoenenfabriek *L'Eperon d'Or*, een tijdlang hergebruikt door Olieslagerij Vandemoortele. Een hedendaags voorbeeld is de renovatie te Sint-Jans-Molenbeek van een aantal industriële werkplaatsen tot stoffenwinkels en ateliers van *Le Chien Vert*, in de ban van de postmoderne, eclectische smaak.

Ten derde is er de traditie op het vlak van de herbestemming van fabrieksgebouwen voor niet industriële doeleinden. Deze traditie start niet vijftien of twintig jaar geleden maar minstens vijftig jaar geleden. Ik verwijs naar het Gentse UG-Rectoraat, sinds de expo 58-tijd ondergebracht in een spinnerij. Typisch hierbij is dat het industriële karakter van deze gebouwen bij de renovatiewerken rond 1950 nog gedeeltelijk ontkend zijn, onder meer door ingrijpende wijzigingen aan de oorspronkelijke binnenconstructie en -aankleding, het verstoppert van de bakstenen de fabrieksgevels achter pleisterlagen. Ander voorbeeld: het hergebruik van de Gentse mouterijbrouwerij naast de Donkere Poort van het Prinsenhof als dienstencentrum en afkickcentrum voor alcoholisten,

Twee andere recentere voorbeelden: de *no-nonsense* renovatie van oude blekerijgebouwen aan

de Gentse Dunantlaan door de pralinefabrikant Daskalides en de ingrijpende verbouwing van het pakhuis in de Gentse Vijfwindgatenstraat tot kantoren door Restyling, met opvallende gevelbeschildering als logo. Deze laatste renovatie zit al dicht bij of misschien al met beide voeten in de laatste categorie, de 4de categorie, die zich laat zien vanaf de jaren 1980.

Dit **vierde** soort herbestemmingen heeft veel oog voor de intrinsieke waarde van oude bedrijfsgebouwen. Vanaf de zeventiger en tachtiger jaren van de voorbije eeuw breekt een ware stroomversnelling aan inzake herbestemminginitiatieven, waarbij die inderdaad scrupuleuzer gerenoveerd wordt, waarbij er sprake is van restauratierenovatie. Het betreft niet alleen gerestaureerde watermolens en windmolens meer maar ook de duurzame herbestemming niet beschermd (het Centraal Station in Antwerpen, de brouwerij De Snoek te Alveringem) of meestal niet beschermd of pas na de herbestemming van beschermd industrieel bouwkundig erfgoed.

Daarbij voeg ik direct toe dat bescherming nuttig en nodig kan zijn voor het voortbestaan van gebouwen en machines, maar op zichzelf geenszins effectieve oplossingen aanreikt. Voorbeeld de gedeeltelijk beschermd site, met beschermd maar verwaarloosde stoommachine in de textiel fabriek Alsberghe Van Oost in Drongen.

Ik beschouw de 4 juist geschetste categorieën uiteraard niet als volstrekt van elkaar te scheiden hergebruiksmogelijkheden, maar deze indeling lijkt me een nuttig denkkader. Ik vind de 4 categorieën als even belangrijk, sprekend in mijn hoedanigheid, sprekend niet als architect of ontwerper, maar als cultuurhistoricus, als docent monumentenzorg, als beheerder van SIWE, de door de Vlaamse Overheid erkend platformvereniging inzake de herwaardering van het Industrieel en Wetenschappelijk Erfgoed in Vlaanderen. Ons secretariaat is terloops gezegd gevestigd in een

19de-eeuwse, sinds korte tijd beschermde graanmaalterij aan de Leuvense Vaartkom.

Mijn voorbeelden vormen een bescheiden staalkaart inzake de hergebruik-, renovatie- en restauratieproblematiek van het industrieel erfgoed in Vlaanderen vandaag. Elk geciteerd voorbeeld heeft zwakke, maar ook sterke punten, ook de bescheiden vormen van voorlopig hergebruik.

Want niet elke waardevol industrieel pand kan met relatief grote middelen herbestemd worden tot prestigieus museum of *vijfsterrenlofts*.

Ik zeg dus: hergebruik van een waardevol industriegebouw als remedie tegen leegstand en vaak daarmee gepaard gaande snelle aftakeling is al heel wat!

Ik zeg er uitdrukkelijk bij: een renovatie mét handenvol geld maar zonder inzicht in de bouwgeschiedenis, zonder *feeling* voor industriële archeologische kwaliteiten kan een middelmatig resultaat opleveren.

Een bescheiden ingreep mét kennis van zaken en visie kan wonderen verrichten!

Bij de beoordeling van de kwaliteit van herbestemming van fabrieksgebouwen dient men dus steeds het prijskaartje van de renovatie voor ogen te houden. Van extreem dure renovaties mag je wel enig respect voor de erfgoedfinesses én inventieve hedendaagse architectuuringrepen verwachten, mag je verwachten dat niet alleen aan de oorspronkelijke kwaliteit geen afbreuk gedaan wordt, maar dat er ook een architecturale meerwaarde toegevoegd wordt. Dit is niet steeds het geval. De mooiste voorbeelden van renovaties hoeven niet noodzakelijk de duurste te zijn. Ik zou zelfs zeggen: als de middelen zeer aanzienlijk zijn, houdt dit vaak meer gevaar in dan garanties voor kwaliteit!

Ik vind het erg dat renovaties en herbestemmingen, gebeurd met visie en met bescheiden financiële middelen, zowel in sommige architectuurtijdschriften als in sommige publicaties uit de

erfgoedsector gekraakt worden omwille van hun vormelijke onvolkomenheden. Dit is soms onrechtvaardig, snobistisch en pretentius!

De nogal laatdunkende uitlatingen in de vakpers van vandaag over de twintig jaar geleden uitgevoerde renovatie van de Leuvense **Dijlemolens**, een niet uitzonderlijk, omzeggens banaal beton- en baksteenbouw, die decennia geleden al op een zeer inventieve, vrije manier herbestemd werd tot woningen, is hiervan een goede illustratie.

3. Voor het geval er dan toch met de grote trom gerenoveerd wordt en/of (één der zeldzame van de als Monument beschermde industriegebouwen) aangepakt wordt, dient gestreefd te worden naar op een onderbouwd evenwicht tussen maximaal behoud & functionele aanpassing naar de nieuwe bestemming toe

Een kwaliteitsvolle herbestemming van een industrieel gebouw impliceert niet de afzwakking of verdoezeling van de aanwezige architecturale en constructieve kwaliteiten van het gebouw, maar het versterken ervan, met maximaal behoud van de elementen, 'onroerend door bestemming', mét de integratie van een representatief deel van de technische uitrusting.

Het wezenlijk verschil tussen een banale renovatie en een geslaagde herbestemming/restauratie situeert zich in de mate waarin de ontwerper de eigenheid en de ruimtelijke kwaliteiten van het gebouw al dan niet aanvoelt, in de mate waarin hij of zij de noodzakelijke aanpassingswerken die dienen te gebeuren weet om te buigen in het nadeel, het tenietdoen, of het voordeel, het versterken van karakteristieken, van het gebouw dat aan de orde is. De juiste beslissingen kunnen niet genomen worden zonder grondige kennis over de bouwgeschiedenis, zonder bouwhistorisch onderzoek.

De ideale herbestemming van industriële gebouwen bestaat niet. Zoals mijn collega lesgever Ro Berteloot mij vaak vertelde: "Elk geval is anders, elk industrieel gebouw vertelt zijn verhaal. Standaardoplossingen voor renovaties en restauraties bestaan niet!"

Nog een no-nonsense herbestemming van industrieel bouwkundig erfgoed: de toegangspoort tot het imperium van de katoenbaron Ferdinand Lousbergs, de oudste (1850!) en grootste van Vlaanderen. Zonder veel verminderingen hergebruikt als toegang tot scholencampus

(foto Guido Deseijn 2003)

De sanering van de vervuilde terreinen van de voormalige nagel- en metaaldraadfabriek ARBED te Gentbrugge (de 'Puntfabriek') liet toe enkele der voornaamste bedrijfsgebouwen te hergebruiken waaronder het bureelgebouw, de oudste draadtrekkerij en het ketelhuis (foto Guido Deseijn 2003)

Van boven naar onder:

- herbestemming tot verkoopzaal van trendy vrijetijdskledij van een vroeger metaalconstructieatelier in Ledeberg-Bellevue, zoals het hoort mét behoud van bijbehorend interieur en uitrusting (machines, werktuigen)
- de restauratie/renovatie van de als monument beschermde katoenspinnerij van het Manchester-type (1854 e.v.) nabij het Gentse Rabot
- de reconversie van drukkerij Erasmus in Ledeberg tot appartementen vergde de (bescheiden) toevoeging van verticale en horizontale circulatie buiten het fabrieksvolume
- de herbestemming van de gebouwen van de voormalige Gentse Verenigde Spinnerijen en Weverijen langs de Vliegtuiglaan tot groothandelszaken in meubelen, is een voorbeeld van reversibel gebruik van grote industriële textielfabrieken

(foto's Guido Deseijn 2003)

4. Inzake het sensibiliseren voor de kwaliteiten voor industrieel erfgoed schiet het architectuuronderwijs in het algemeen tekort

Evenmin kan ik u een objectieve lijst of een top-100 geven van de meest geslaagde herbestemmingen van bedrijfsgebouwen in Gent en Vlaanderen.

Wel kan ik u bij wijze van voorbeeld de aanpak in de voormalige Brouwerij Christiaan te Koekelare noemen, die op mij een diepe indruk heeft nagelaten, toen ik dit middelgroot gebouw vele jaren geleden het eerst bezocht. Het betreft een renovatie en restauratie, als ik me niet vergis geïnitieerd door architect Van Biervliet, waarbij na de renovatie de huidige functies verwijzen naar de vroegere en daardoor een meerwaarde heeft: in de voormalige brouwerij er wordt heden vergaderd en er worden ideeën gebrouwen rond een tafel in de lokalen waar vroeger het bier gebrouwen werd. In het magazijn waar vroeger het bier in vaten rustte, rusten nu boeken en archieven. Brouwerij Christiaan illustreert mijn stelling dat herbestemming-restauratie een creatieve én respectvolle interpretatie inhoudt, met als resultaat dat relaties gelegd worden tussen functionele en bouwkundige aspecten van het verleden en het heden.

Ikzelf ben één van de weinige docenten, van slechts een handvol in Vlaanderen, die in onze contereien mag lesgeven over industrieel erfgoed, met name in het tweede jaar van de opleiding postgraduaat Monumenten- en Landschapszorg in het C.V.O. Antwerpen-Deurne. Mijn collega Peter Scholliers doet dit in de V.U.B., waar hij een keuzevak industriële archeologie doceert in de licenties. Dat afgestudeerde architecten en ingenieur-architecten relatief weinig voeling hebben met industrieel erfgoed, oude industriële gebouwen soms onoordeelkundig aanpakken, heeft zo zijn redenen. Wanneer ik de inrichtende macht van bepaalde onderwijsinrichtingen, waar ik les geef, de toelating vraag om buitenlandse colloquia te volgen over herbestemming, laat staan wanneer ik hen om een financiële tegemoetkoming vraag inzake reiskosten, vind ik zelden gehoor. De link bijvoorbeeld tussen enerzijds architectuuronderwijs, de opleiding interieurvormgeving en anderzijds de herwaardering van industrieel erfgoed via herbestemming en de daaraan gekoppelde noodzaak van onderzoek is nog steeds geen evidentie!

Langs het Gents Handelsdok (Kleine Dokkaai) een kaleidoscoop van industriële gebouwen, representatief voor meer dan één eeuw bedrijfsarchitectuur, gehervardeerd tot burelen en lofts. Vooral het betonskelet van een maalterij is door de sobere hedendaagse ingrepen (onder andere raamvlakken) een geslaagd voorbeeld van reconversie (gevelfront onder en rechts)
(foto's Guido Deseijn 2003)

Is het tij aan het keren? Enkele voorbeelden:

- de integratie van een (zelfs) minder belangrijk bedrijfsgebouw in een sociaal woningbouwproject (links boven, Fièvestraat)

- de zorg voor detailbehoud waarmee de inkrimping van een spinnerij uit het Interbellum met twee verdiepingen werd gerealiseerd, in plaats van sloop van het geheel (rechts boven, Keizer Leopoldstraat) is geslaagd

- de restauratie/reconversie van een in oorsprong als suikerraffinaderij (eind 18de eeuw)/katoenweverij (eerste helft 19de eeuw) gebouwd bedrijfsgebouw tot jongerencentrum is een voorbeeld van de gewijzigde trend in het renoveren van het industrieel bouwkundig erfgoed (voormalig Van Crombrugge Genootschap, Godshuishammeke, midden)

- het bureelgebouw van een als monument beschermde electriciteitscentrale anno 1926 (Ham, rechtsonder) werd op verantwoorde wijze gerestaureerd en herbestemd tot multicultureel centrum (foto's Guido Deseijn 2003)

5. Er is sympathiek en onsympathiek industrieel erfgoed! Het laatste soort erfgoed is het meest problematische!

Er is de jongste jaren op het vlak van herbestemming van industriële gebouwen veel gebeurd, maar er blijft veel werk aan de winkel. Naast relatief gemakkelijke herbestemmingen zijn talrijke industriële gebouwen, in het bijzonder uit de twintigste eeuw (denk aan de sectoren non-ferro, chemie, petrochemie enz) bijzonder moeilijk te herbestemmen. Niet van elk industrieel gebouw leent zich tot het creëren van kantoren of *lofts*.

Maar als we geen geschiedenisvervalsing willen plegen en als we de toekomstige beeldvorming over het industrieel Vlaanderen niet willen herleid zien tot een regio met textiel, brouwerijen en ander redelijk 'sympathiek' industrieel erfgoed, dan zal ook werk moeten gemaakt worden van het behoud van een aantal 'vuile', 'moeilijke' 'onsympathieke' industriële relicten. De regelgeving en de complexe wetgeving inzake ruimtelijke ordening in Vlaanderen (ik kan hier helaas niet verder op in te gaan en verwijs in dit verband naar een VCM-studiedag hierover die eind maart 2003 plaatsvond) zal er deze taak zeker niet op vergemakkelijken. Hier moet de Vlaamse overheid haar taak opnemen en kan ze bij pilootrenovaties ondersteunend optreden.

In het Ruhrgebied heeft men deze uitdagingen op briljante wijze

aangegaan en via IBA-Emscher Park en haar *Follow-Up* is men er zelfs in geslaagd op het niveau van een hele regio 2 volledige cokesfabrieken, een aantal gashouders en hoogovens te behouden. Ze worden niet 'zonevreemd' verklaard maar geïntegreerd in nieuwe bedrijfsparken, culturele, recreatieve infrastructuur en toeristische circuits. Een herbestemming-praktijk om naar op te kijken en in Vlaamse industriële oude regio's zoals de Rupelstreek, de 'Vlasvallei' en het Kempisch mijnbekken, na te volgen.

Naast de Vlaamse overheid (Arohm e.a.), de gemeenten, de streekplatforms, de reconversie- en investeringsmaatschappijen, hebben ook de Vlaamse ondernemers een verantwoordelijkheid op te nemen in deze problematiek! Ook de industriële musea en dito verenigingen moeten (nog meer dan vandaag het geval is) hun nek uitsteken en zich durven positioneren in verband met de herbestemming van bedreigd onroerend industrieel erfgoed, zowel bij dreigingen door sloop of indien er ontoelaatbare renovatieplannen opduiken.

Met deze studiedag en dit discussieforum zet MIAT alvast weer een stap in de goede richting.

De geslaagde restauratie/renovatie van de als monument beschermde voormalige textielspinnerij De Gandt-Vander Schueren (1839-1841 Korianderstraat) is een trendsetter in de herwaardering van het Gents industrieel bouwkundig erfgoed

(foto's Guido Deseijn 2003)

De reconversie van kleine industriële gebouwen (werkhuizen, magazijnen) is dankbaar. Het behoud van interieurelementen en machines is er evidentier dan bij grote complexen (links Dok Zuid, rechts Raffinaderijstraat)

(foto's Guido Deseijn 2003)

VAN INDUSTRIEEL SYMBOOL TOT RECONVERSIE SYMBOOL

Ook een industrieel 'monument' staat niet alleen: de droogloods van een steenbakkerij, omgevormd tot restaurant tussen grootschalige appartementsblokken (boven), of banale 'betondozen' van een bedrijventerminum en schreeuwerige reclames verminken als monument beschermde fabrieken
(foto's Guido Deseijn 2003)

Twee positief geëvalueerde projecten: de laatste katoensprinnerij binnen de historische stadskern omgevormd tot museum (links onder) of nog: het lopende project van de uitgestrekte voormalige ACEC-CARELS-site, in het kader van de algehele opwaardering van het Handelsdok (rechts onder)
(foto's Guido Deseijn 2003)

EERSTE MIAT-STUDIEDAG HERBESTEMMING GENTS INDUSTRIEELBOUWKUNDIG ERFGOED

Programma 14 maart 2003

VOORMIDDAG

09.30 Ontvangst deelnemers in het MIAT

10.00 *welkomstwoord*

René De Herdt

directeur MIAT

10.10 *inleiding*

Guido Deseijn

architect MIAT, moderator studiedag

10:20 *Vlaanderen en zijn industrieel bouwkundig erfgoed*

Hilbrand Devuyt

erfgoedconsulent, cel Monumenten & Landschappen Vlaamse Gemeenschap

10.45 *Herwaardering en hergebruik van het industrieel bouwkundig erfgoed: een maatschappelijke noodzaak in stedelijk context*

Jo Lefebure

architect Dienst Monumentenzorg Stad Gent

secretaris stedelijke Commissie Monumenten en Architectuur (COMA)

11.10 koffiepauze

11.30 *Hergebruik van industrieel erfgoed, een begrip met een meervoudige betekenis*

Patrick Viaene

kunsthistoricus, docent postgraduaat Monumenten- en Landschapszorg, onder-

voorzitter Stichting Industrieel en Wetenschappelijk Erfgoed (SIWE vzw)

11.55 *Voorbeelden uit de praktijk.*

beeldmontage Gentse realisaties

12.20 discussieronde

12.30 Middagpauze

lunch in MIAT inbegrepen

NAMIDDAG

14.00 *De Mensen van de Praktijk. Case Studies.*

Projectontwikkelaars en architecten belichten hun projecten

(tussendoor koffiepauze)

- Rudy Leroy , projectontwikkeling N.V. Lofting

- architect Ro Berteloot (fabriek de Hemptinne, katoenloodsen Voorhaven, ARBED)

- architect Rudi Coopman (fabriek Bomastraat)

- architect Christa Lievens (ASA groep, fabrieken Gent en Harelbeke)

- architect Francis Catteeuw (Voorhavenloodsen)

- architect Ignace Vandenabeele (Uco-de Hemptinne)

16:00 discussieronde

16:30 afsluiting studiedag

